

ATATÜRK'ÜN KÜLTÜREL ALANDA YAPTIĞI YENİLİKLER

Doç Dr. Cahit KAVCAR

Her yönüyle çöküntüye uğrayıp yıkılan bir imparatorluğun kalıntılarından bağımsız ve çağdaş bir ulus yaratan, tam bağımsızlığı ve ulusal onuru her şeyin üstünde tutan ve ezilen toplumlar için gerçek bir ışık olan büyük önder Atatürk'ü çok iyi tanımak ve tanıtmak zorundayız. Onun eşsiz kişiliğinin çeşitli yönleri üzerinde sık sık durma gereğini duyduğumuz, sadece bir borç ödeme ve bağlılık duygusundan ileri gelmiyor. O büyük kaynaktan günümüz için yeni esinler, yeni güçler almak zorunluluğunu duyuyoruz. Çünkü onun yaptıkları, yazısından giyimine, laiklikten kadın özgürlüğüne kadar ulusun kafa yapısını temelden değiştirip çağdaşlaştırmayı amaçlayan benzersiz bir kültür atılımıdır, kültür devrimidir.

"Zafer amaç değil; araçtır. Her zafer bir sonrakinin aracıdır ve asıl olan fikirdir!" diyen Atatürk'ün tüm yeniliklerinde güttüğü temel düşünce, değişmez amaç "çağdaşlık"tı. Onun çağdaşlık kavramına verdiği büyük önem, ülkemizin bugün de başlıca sorunlarından biridir. Daha 1907 yılında genç bir kurmay subayken, geleceğe dönük köklü tasarılarını şöyle dile getiriyor :

"Kadın ve erkek arasındaki farklar silinerek yeni bir sosyal düzen kurmalıyız. Batı medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak, Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır."¹ Görüldüğü gibi böylesine inançlı ve ileri görüşlü bir önder var karşımızda.

Atatürk'ün Kültür Tanımı

Günümüzde sosyoloji açıkça gösteriyor ki, kültür ile uygarlık birbirlerinden ayrı iki kavram olarak düşünülemez. Atatürk 10. Yıl Nutkunda: "Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız!" diyerek, bu bilimsel gerçeği daha o zaman sevgili milletine bildirmişti. Kültür yaşam biçimini, uygarlık ise yaşam düzeyini içerir. İlki daha çok niteliği, ikincisi niceliği anlatır ve bunlar birbirinden soyutlanamaz, biri ötekini bütünler.

Atatürk kültürü şöyle tanımlıyor: "Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti kültürden ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Kültür ne demektir tarif edeyim :

- A) Bir insan toplumunun, devlet hayatında,
- B) Fikir hayatında, yani ilimde, sosyolojide ve güzel sanatlarda,
- C) İktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticaretle, kara, deniz ve hava ulaştırmacılığında yapabildiği şeylerin toplu sonucudur... Medeniyet kültürden başka bir şey değildir."²

Kültür Politikasının Boyutları :

Atatürk'ün kültür politikasının temel öğelerini şöylece sıralayabiliriz.

1. Öğretim Birliği. Bu, Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile gerçekleşmiştir ve Cumhuriyet'in ilk büyük kültür atılımıdır.
2. Çağdaş hukuk sistemine geçiş. Şeriat hukukunun yerini modern hukuk düzeni ve medeni kanun alır.
3. Kadın hakları. Böylece kadınlara siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik haklar kazandırılır.
4. Yeni Türk alfabesinin kabulü yani Yazı Devrimi. Yeni harfler, herkese ulaşabilen, kolay, kullanışlı bir kültür aracıdır.

2. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 2. Baskı s. 278-79.

5. Dil Devrimi. Böylece Türk dilinin öz kaynaklarına dönmesi, bağımsızlığına kavuşması sağlanıyor, ulusal benliğe dönüş gerçekleşiyordu. Bu amaçla Türk Dil Kurumu kurulur (1932).

6. Modern tarih anlayışı. Türk tarihinin öz kaynaklarına yönelik başlar. Böylece ulusal bilinç ağırlık kazanır ve bu amaçla da Türk Tarih Kurumu kurulur (1931).

7. Kültür ve eğitimde halkçılık. Bu temel anlayış doğrultusunda "Millet mektepleri", halkevleri ve halk odaları açılır, çok yönlü kültürel çalışmalar hız kazanır.

8. Laik kültüre aykırı eski kurumların (medreseler, tarikatlar, tekke ve zaviyeler) kapatılması, kaldırılması.

9. Bilime önem verme. Doğmatik düşünce yerine bilim ve bilimsel düşünce ön plana alınır, en gerçek yol gösterici olarak bilim kabul edilir.

10. Güzel sanatlara değer ve önem verme. Bu konuda da tabular yıkılır, sanatın her çeşidine ve sanatçıya büyük değer verilir, kültür ve sanat kurumları açılır.

Şimdi, on madde halinde sıraladığımız ve çoğu iç içe olan bu kültürel yenilikleri biraz daha açmaya ve açıklamaya çalışalım.

Eğitim ve Öğretimde Gelişmeler

19. Yüzyılın başına gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğunda, devletin genel bir eğitim politikası yoktu. Müslüman halk için açılan medreselerle mahalle mektebi denilen okullardaki eğitim ve öğretim dinle ilgiliydi. Medreselerde öğretim dili olarak Arapça kullanılıyor, tarih, coğrafya, fen bilimleri, felsefe gibi dersler, en önemlisi de Türkçe okutulmuyordu.

Bu eğitim tarzının toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı giderek anlaşılıyordu. Hele ordunun ihtiyaçları için yeni okullar gerekiyordu. Böylece bir yanda modern eğitim yapan yeni tip askeri okullar bulunurken, öte yanda ise eski tip okullar çalışmalarını sürdürüyordu. Bu ikilik Cumhuriyet dönemine kadar sürer.

Türkiye Cumhuriyeti, Milli, demokratik ve laik bir devlet temelini dayanıyordu. Eğitim ve öğretimin de bu nitelik ve özelliklere göre oluşup yürütülmesi gerekiyordu. Atatürk, yeni Türk insanının yetişmesini sağlamak için bütün gücüyle çırpınıyor, bunu da en çok eğitimden bekleyerek şöyle diyor :

“En önemli nokta, eğitim işidir. Eğitimidir ki bir ulusu ya özgür, bağımsız, ünlü ve yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da tutsaklığa ve yoksulluğa sürükler.”

Yeni eğitim düzeninin esasları şöyle sıralanabilir :

1. Tüm eğitim kurumları tek bir örgüt tarafından yönetilmelidir.

2. Eğitim programlarımız ulusumuzun o günkü durumuna, toplumsal yaşayışımızın ve çağın gereklerine tam anlamıyla uygun olmalıdır.

3. Eğitim ve öğretimde temel ilke, insanlarımızı her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığını ve ulusal değerleri koruma yolunda yetiştirmek olmalıdır.

4. Öğrenim çağı dışında kalan ve eğitim görmeyen vatandaşlarımız, en kolay kullanılabilir araçlarla eğitimin nimetlerinden yararlandırılmalıdır.

5. Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı, milli, demokratik ve laik düşünceli yurttaşlar yetiştirmektir. Bunun için de, pedagojik yöntem ve araçlarımız yenileştirilmeli, düzeltilmelidir.

6. Eğitimin bütün aşamaları erkekler için olduğu gibi, kızlar için de tam olarak açık olmalıdır. Eğitimde cinsiyet ayrılığına göre kabul edilmiş bütün yöntem ve kurallar kaldırılmalıdır.³

Görüldüğü gibi, yepyeni bir eğitim ve öğretim anlayışıyla karşı-karşıyayız. Gerçekten, Cumhuriyet'le birlikte Türk ulusunun ve ülkenin temel ihtiyaçları göz önünde tutularak eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Bunun sonucu olarak, ilk okuldan üniversiteye kadar tüm eğitim-öğretim kurumları yeni-

3. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihimiz, Ankara 1978, s. 36-37.

den ele alınır. Özellikle yeni tip yüksek okullar açılır. Darülfünun kapatılarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi kurulur. Avrupa üniversiteleri ayarında örgütlenir, Avrupa'dan bilim adamları getirilir. Ankara'da yüksek okullar, fakülteler açmaya başlanır. Ankara Hukuk Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü, bunların başlıcalarıdır. Ayrıca İstanbul Şehir Tiyatroları, Ankara Devlet Konservatuarı, Devlet Tiyatroları gibi temel kültür kurumları açılır.

Bunların yanı sıra, imparatorluk döneminde çok ihmal edilmiş olan teknik eğitim konusu ele alınır. Çünkü kalkınma yolunda olan Türkiye'nin bu tür eğitim kurumlarına çok ihtiyacı vardı. Sanat enstitüleri, ticaret okulları, kız enstitüleri, akşam sanat okulları, bu amaçla kurulup geliştirilen önemli eğitim kurumlarıdır.

Halkçılık ve Kültür

Atatürk'ün büyük bir özelliği, ondaki çok köklü halkçılık anlayışıdır. Mesleği ve görevi gereği yıllar yılı "Mehmetçik"le ve hizmet gördüğü her yurt köşesindeki insanlarla kaynaşmıştı. Milletini her düzeyde insanlarıyla, keskin zekâsı, gözlemciliği, şaşmaz içgüdüğü ve önssezisi ile çok iyi tanımıştı. Halkının özelliklerini ve özlemlerini çok iyi biliyor, bunları gerçekleştirmek için çarpınıyordu. Büyük Zafer'den ve yurdu düşmanlardan temizledikten sonra bir arkadaşı kendisine soruyor : "İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?" Cevap şu : "Maarif vekili olarak milli kültürü yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir."⁴

Çok sevdiği ve yüzyıllardır ihmal edilmiş milletini çağdaş uygarlığa doğru yönlendirmek için kitlesel bir yaygın eğitim sistemini öngörüyordu. Daha II. Mahmut döneminde (1827) üzerinde durulan ve 1908 Anayasasında madde olarak yer alıp da hiç uygulanmayan her vatandaşa zorunlu ve eşit bir ilköğrenimin sağlanması, onun milli eğitim politikasının ilk ana ilkelerinden biri oldu. Okullar, milliyetçi, laik, halkçı, devrim-

4. Haldun Taner, Atatürk ve Sanat-Kültür, Milliyet Sanat Dergisi, 1980, Sayı 13.

ci, Cumhuriyetçi yurttaşlar yetiştirsinler istiyordu. Türk çocukları öte dünya korkularına değil, özgürlükle düzeni çok iyi uzlaştıran bu dünyayla ilgili gerçekçi bir ahlâk ve erdeme uysunlar istiyordu. Yeni kuşakları bütün öğrenim derecelerinde pratik ve özellikle ekonomik alanda aktif ve başarılı bilgilerle, becerilerle donatmak istiyordu.

Yalnızca çocukları değil, büyükleri de kapsayan çok önemli bir kültür atılımını 1928 yılında İstanbul Sarayburnu'nda yaptığı bir sohbet toplantısında başlattı. Harf devrimi diye de anılan Yazı devrimini, halkçılık ilkesi açısından bakıldığı zaman daha da bir anlam kazanır. % 80-90'ı okuma yazma bilmeyen bir toplumda, Arap alfabesinin zorluğu da, büyük yığınların karanlıktan çıkmasını büsbütün güçleştiren bir engel oluşturuyordu. Latin harfleri bu büyük engeli yıktı. Milyonları, okuma yazma bilmezliğin karanlığından aydınlığın ilk eşğine getiren bir büyük anahtar oldu.

Halk okullarında yeni harfleri öğrenenlerin, öğrenmeyenlere rehber olduğu bir okuma-yazma seferberliği başlatıldı. Kurtuluş Savaşında milletin dinamizmini tek amaca, ulusal bağımsızlık yoluna yöneltmesini çok iyi bilen Atatürk, şimdi de kültür savaşında kadın-erkek tüm halkımızı coşkulu bir dayanışmaya ve çabaya sürüklüyordu.

Bu arada ilginç bir noktaya değinelim : Daha geçenlerde bazı gazeteler, Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Genel Müdürünün Çorlu'da yaptığı açıklamalara yer veriyordu. Genel müdürün belirttiğine göre bugün ülkemizde 13 milyon kişi okuma yazma bilmiyor. Geçen yıl okuma yazma öğretilen yetişkin sayısı ise sadece 3.700. Buna karşılık 1928'de başlayan okuma yazma seferberliği ile ise bir yılda bir milyon yetişkin okuma yazma öğrenmiştir.⁵ Bu tablo ve karşılaştırma herkesi acı acı düşündürmelidir.

Yazı devrimini izleyen Dil Devrimi de, halkçılık ilkesinin temel uzantılarından biridir. Çünkü Osmanlıca'yı ancak küçük bir azınlık, seçkin ve ayrıcalıklı bir azınlık kullanıyordu. Geniş yığınların, bir çeşit aydınlar şifresi denebilecek olan bu dille uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. O halde herkesin anlaya-

5. Cumhuriyet, 23.2.1981.

çağı açık seçik bir dil gerekiyordu. Dil gereksiz süslerden ve dolambaçlı anlatımdan kurtarılmalıydı. Açık seçik yazma, aynı zamanda açık seçik düşünme demektir. Yeni dil, Türk insanını akılcı düşünmeye, yalın ve özlü anlatıma yöneltiyordu. İşte gerek bilim ve kültür, gerek eğitim ve gerekse sanat hayatımız bakımından büyük önem taşıyan dil devriminin asıl değeri de buradaydı. Bu, toplumun kendi benliğine, özbenliğine ve öz kültürüne dönüş eylemiydi ve Türk insanı bu dilde ulusal güvenini ve onurunu kazanıyordu.

Ulusal kültüre ve öz kaynaklara dönüş tarih alanında da kendisini gösterir. Atatürk'ün dil ve tarih devrimleri ile temel amacı, imparatorluk felsefesinden ulus bilincine geçişi sağlamaktı ve bunu gerçekleştirdi.

Onun kültür alanındaki halkçılığının bir başka büyük belgesi de Halkevleri oldu. Yurdun her bucağına kadar kurulan halkevleri ve halk odalarında biraz bilen daha az bilene bir şeyler öğretiyor, Türk gençleri ve orta yaşlılar, sanatçılar, bu kültür odaklarında buluşup toplu sanat yaşantılarını paylaşıyorlardı. Burada edebiyat, tiyatro, resim, müzik, folklor, halk şiiri, halk sanatları, halk dansları dallarında yoğun çalışmalar yapıyordu. Halkevleri, insanı insan yapan tüm sanat ve kültür etkinliklerine sahne oluyordu. Atatürk, kalpten kalbe giden sanatın aracılığı ile çağdaş uygarlığı büyük kitlelere en kestirme yoldan ulaştırmak amacını güdüyordu. Böylece nice halk çocuğunun yetenekleri ortaya çıktı, nice genç sanatçı yetişti.⁶

Kadına Verilen Önem

Atatürk'ün Türk kadınına sağladığı kültürel, sosyal ve ekonomik haklar, insan hakları açısından çok kapsamlı bir devrimdir. Belki de en önemli devrimlerden biridir bu. O, kadının uygar bir toplumda, kalkınmanın en az erkek kadar önemli bir ögesi olduğunu çok iyi biliyordu. Üstelik Kurtuluş Savaşı yıllarının acılarıyla dolu ortamında, kadınlarımızın erkeklerle nasıl omuz omuza çalışıp çarpındıklarını yakından görmüştü. Ona göre Türk kadını her türlü hakka layıktı. Hele eğitim alanında kadının önemini çok iyi kavramıştı. İnsanoğlunun

6. Haldun Taner, aynı yazı.

yazgısını çizen, kişiliğinin oluşmasında en büyük önemi taşıyan ilk altı yaşın, pedagoji deyimiyle okul öncesi dönemin tek ve en sabırlı baş öğretmeni anadır.

Kadını ana olarak nerdeyse kutsallaştıran Atatürk, onlara hayatta tüm mesleklerin kapısını açarak, ulusal gücün o zamana kadar işlemeyen yarısını devreye soktu. Onun devrimlerinden önce kadına sadece bir eşya, mal gözü ile bakılıyordu. Kadın, erkeğin elinde bir oyuncak gibiydi. İnsan hakları açısından hiç de çağdaş olmayan bu anlayışa ve geleneğe o büyük önder son verdi. Bunun yanı sıra kadınlarımıza okuma, yüksek öğrenim yapma, iş ve meslek hayatına atılma, erkeklerin elde edebildiği her mesleği elde etme, seçme ve seçilme gibi temel toplumsal haklar kazandırdı.

Bir Alman profesör, Türkiye'de kadın doktor sayısının çok oluşunu takdirle karşılayarak şunları söylüyor: "Sizde kadın doktorların oranı, Almanya'dakinden on kat fazladır. Belli ki, devletinizin sayın kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün pragmatik kurallarının Türk kadınına olan etkisi, Orta Avrupa'da son 200 yıllık teorik fikirlerden daha etkin olmuştur." Ve Türk kadını büyük önderine, onun güvenine lâyık olabilmıştır.

Bilim ve Sanata Saygı

Atatürk'ün bilim ve sanat adamlarına karşı gösterdiği özenli saygı ve olağanüstü yakınlık da takdirle anılmalıdır. Sofrasında onlara sık sık yer vermesi, onları çeşitli biçimlerde yüceltip onurlandırışı, uygar bir toplumda bilim adamına ve sanatçıya verilen önemi çok iyi bilmesinden geliyordu. Bir yandan yığınları aydınlatan yaygın kültür atılımlarını sürdürürken, tek tek Türk sanatçılarının da Batı düzeyine tırmanmak için bütün çabalarını göstermelerini istiyordu. Daha Cumhuriyet'i kurar kurmaz yetenekli gençleri Avrupa başkentlerine resim, müzik, heykel, edebiyat öğrenimi yapsınlar diye yollayışı, biraz sivrilenlere büyük olanaklar sağlayışı da, hep sanata say-

gısından ve sanatın bir milleti dışarıda en iyi tanıtan güçlü bir elçi oluşu inancından geliyordu.

Sanatçının ve sanat eserinin bir ulusun saygınlık, incelik, duyarlılık ve zekâsının ölçüsü, belgesi olduğunu çok iyi biliyordu. Çünkü sanatın ve bilimin ölmez ürünleri olmasızın güçlü bir devlet, kalıcı bir devlet düşünülemezdi. Bundan dolayı bir yandan bilim, kültür ve sanat kurumlarına büyük ağırlık vermiş, bir yandan da modern müzecilik anlayışı ile ülkemize değer biçilmez müzeler kazandırmıştır.

Kemalizm diye de anılan Atatürkçülük, Türkiye gerçeklerinden doğmuş bir akımdır ve her şeyden önce ulusal bağımsızlık, ulusal onur demektir. Bölücü değil, parçalayıcı hiç değil, birleştiricidir, bütünleştiricidir. "Yurtta barış, dünyada barış" temel ilkesiyle de, evrensel bir değer taşır. Atatürk devrimi, başka devrimlerin kopyası, başka devrimlerden aktarma bir eylem değildir. Türk tarihinden, ulusun yazgısını karartan olaylardan edinilen derslerden, Anadolu insanının özlem ve beklentilerinden, ülke koşullarından, ülkenin ve ulusun geleceğini güvence altına alma isteğinden doğmuştur. Ulusu ve ülkeyi bütünüyle kavrayan çağdaş bir toplum ve devlet yapısına yönelik bir uygulamalar bütünüdür.